

УДК 631.115.1

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ ГОСПОДАРСТВ В АСПЕКТІ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Шматковська Тетяна Олександрівна

Львівський державний аграрний університет

Анотація. В статі аналізуються сучасні особливості і рівень диференціації якості життя сільського населення. Розглядається вплив доходів від функціонування особистих селянських господарств на якість життя сільського населення. Зауважено, що для об'єктивної оцінки розрахунків щодо диференціації життєвого рівня сільського населення та щодо формування середнього класу на селі, доцільно використовувати комплекс показників, що охоплює: децильний коефіцієнт фондів, децильний коефіцієнт диференціації витрат, криву Лоренца, коефіцієнт концентрації витрат (індекс Джині).

Summary. The present-day features, level of differentiation of quality of peasantry life is being analysed in the article. The paper deals with the influence of incomes from private peasants economies on quality of life of the rural population. We believe, that for the unprejudiced evaluation of the calculations in relative to the differentiation of quality of peasantry life and also forming of middle class on the village, the usage of the indexes complex which include - decimal coefficient of funds, decimal coefficient of consumptions differentiation, curve of Lorents, coefficient of consumptions concentration (index of Jinni), is stated to be reasonable.

Ключові слова: особисті селянські господарства; рівень життя; децильні групи; квінтільні групи; децильний коефіцієнт фондів; децильний коефіцієнт диференціації витрат; крива Лоренца; індекс Джині; прожитковий мінімум.

Key words: private peasants economies; quality of life; decimal clusters; quintal clusters; decimal coefficient of funds; decimal coefficient of consumptions differentiation; curve of Lorents; index of Jinni; living wage.

I. Постановка проблеми. Рівень життя є однією з найважливіших соціально-економічних категорій, що характеризує становище людини у

суспільстві, можливості реалізації її потреб та людського розвитку [4, с. 218]. Зауважимо, що у більшості наукових досліджень життєвий рівень вимірюється через оцінку добробуту.

Разом з тим, особисті господарства населення можна визначити, як форму сільськогосподарського виробництва, в якій робітник і підприємець поєднані в одній особі [5, с. 5]. Нині в результаті суттєвих структурних зрушень у сільськогосподарському виробництві, значно зросла питома вага продукції, що вироблена у приватному секторі, а саме – в особистих селянських господарствах (ОСГ). Тому виникає необхідність здійснення оцінки означених трансформацій в аспекті визначення значущості функціонування та розвитку ОСГ у формуванні життєвого рівня сільського населення. Наукова та практична значимість цієї проблематики обумовили актуальність, цільову спрямованість та необхідність дослідження впливу функціонування особистих селянських господарств на диференціацію життєвого рівня сільського населення.

II. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових здобутках Д. Богині, Г. Купалової, Е. Лібанової, В. Мандибури, І. Прокопи, П. Саблука, Л. Шепотько досліджується механізм формування життєвого рівня населення. Однак у сучасних наукових доробках недостатньо висвітлена проблематика оцінки впливу надходжень від функціонування ОСГ на показники градації сільського населення та формування середнього класу, як соціальної підвалини держави, засади її динамічного та прогресивного економічного розвитку.

III. Формулювання завдання. Поставленими завданнями є: оцінка динаміки розвитку процесів поляризації життєвого рівня сільського населення та визначення ролі і значення надходжень від діяльності ОСГ у диференціації доходно-витратних показників та формуванні середнього класу у сільській місцевості Волинської області.

IV. Виклад основного матеріалу. Результатом функціонування соціально-економічного механізму формування доходів і витрат населення є їх диференціація. Залежно від багатьох чинників домогосподарства отримують

неоднакову величину суспільних благ. Одні виявляються багатшими, інші – біднішими [3, с. 64].

Зокрема, оцінка нерівномірності розподілу витрат сільського населення Волинської області за допомогою децильного коефіцієнта диференціації свідчить про її зменшення впродовж 2000-2005рр. для грошових витрат - на 30%, для сукупних витрат – на 10%. Причому співвідношення мінімального рівня витрат серед 10% найбільш забезпеченого міського населення до максимального рівня витрат серед 10% найменш забезпеченого міського населення за досліджуваний період зменшилось для сукупних витрат - в 1,1 рази, а для грошових – залишилось сталим. Децильний коефіцієнт фондів грошових витрат сільського населення за 2000-2005рр. зменшився із 6,9 до 6,0, а міського – із 7,0 до 5,4. Отримані результати свідчать, що нині ступінь диференціації грошових доходів в сільській місцевості Волинської області дещо вищий, аніж у міських поселеннях.

Децильний коефіцієнт фондів грошових доходів від продажу продукції ОСГ, як співвідношення їх середніх значень всередині крайніх децильних груп, що визначені за середньодушовими сукупними витратами, по всій сукупності домогосподарств, у 2005р. на Волині становив 11,3 разів. Причому питома вага грошових доходів від реалізації продукції ОСГ в першій децильній групі займала 3,9%, а в останній – 11,8%.

Таблиця 1

Показники соціально-економічного розшарування населення в окремих країнах у 2004р. [9]

Країна	Коефіцієнт концентрації доходів (індекс Джині)	Співвідношення сукупних витрат 10% найбільш на найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів)
Болгарія	0,27	3,90
Угорщина	0,28	3,49
Вірменія	0,32	4,08
Польща	0,34	4,29
Латвія	0,34	4,54
Грузія	0,37	5,69
Молдова	0,41	6,14
Росія	0,47	8,06

В результаті міжнародного порівняння виявлено, що співвідношення доходів багатих і найбідніших домогосподарств, зокрема, у Китаї та країнах ЄС-5 становить 7:1, в Японії – 4,3:1, а в Україні – 30:1 [7, с. 5]. Разом з тим, оцінка показників соціально-економічного розшарування населення за сукупними витратами в окремих країнах [9] (таблиця 1) та в Україні свідчить про деяке його згладжування.

Проте, досить високі темпи зростання реальних грошових доходів сільського населення у досліджуваному періоді все ж таки не забезпечили вихід значної маси селян із зони бідності [3, с. 59]. Для сільського населення, що, відповідно до характеру своєї діяльності, не повинно вирізнятися високим рівнем варіативності доходів та витрат [1, с. 110], оцінка диференціації названих коефіцієнтів свідчить про подальше домінування значного соціального розшарування.

Деякі інші висновки, на нашу думку, можна зробити щодо ступеня поляризації сільського населення за сукупними витратами. Так, децильний коефіцієнт диференціації сукупних витрат сільського населення Волинської області за 2000-2005рр. зменшився в 1,1 рази і становив 3,1, а для міського населення - 3,5. Децильний коефіцієнт фондів сукупних витрат сільського населення Волинської області, як відношення між середніми значеннями витрат всередині крайніх порівнюваних децильних груп, впродовж досліджуваного періоду зменшився з 4,4 до 3,7, а для міського населення – з 5,9 до 5,0. Зауважимо, що співвідношення вартості спожитої продукції, вирощеної в ОСГ, між крайніми децильними групами, які сформовані за середньодушовими сукупними витратами, для всієї сукупності домогосподарств Волинської області у 2005р. перевищувало 5,3 рази. Причому результати аналізу питомої ваги означених доходів в розрізі децильних груп свідчать про відсутність різкої диференціації: в першому децилі вона становила 12,7%, в десятому – 18,1%, тобто залишалась порівняно стабільною.

Оцінка тенденцій зміни розшарування сільського населення Волинської області впродовж 2000-2005рр. за сукупними витратами свідчить про дещо нижчий у порівнянні із грошовими витратами, ступінь їх диференціації. Проведені нами дослідження надають підстави стверджувати, що в певній мірі ступінь диференціації населення за сукупними витратами згладжують та вирівнюють надходження, отримані від функціонування особистого господарства. Адже, за

сучасних умов, вартість спожитої із ОСГ продукції та допомога родичів продовольчими товарами, що вироблені в ОСГ, займають левову частку (понад 36,4%) в сукупних ресурсах сільського населення Волинської області.

Зауважимо, що в сільських домогосподарствах Волинської області протягом 2000-2005рр. прослідковується чітко виражена тенденція щодо зростання в загальному обсязі сукупних витрат питомої ваги першої децильної групи – з 5,2% до 5,6%, тобто на 0,4 відсоткових пункти (в. п.). Одночасно із збільшенням частки першого дециля, впродовж досліджуваного періоду в сукупних витратах сільського населення відбувається зменшення питомої ваги десятої децильної групи з 22,6% до 20,8%, тобто на 1,8 в. п. В результаті означених трансформацій у 2005р. перша квінтільна група сільського населення Волинської області здійснювала 10,7% сукупних витрат, а п'ята – 34,6%, тобто в 3,2 рази більше (у 2000р. окреслена різниця складала 3,0 рази). Таким чином, охарактеризовані тенденції слугують підтвердженням часткового вирівнювання диференціації сільського населення за сукупними витратами.

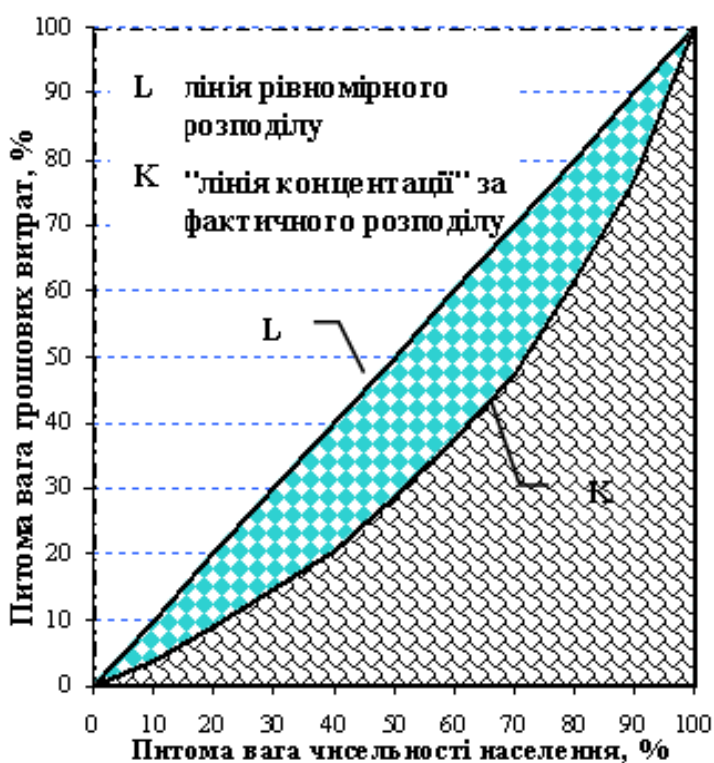

Рис. 1. Крива Лоренца щодо грошових витрат сільського населення Волинської області, 2005р.

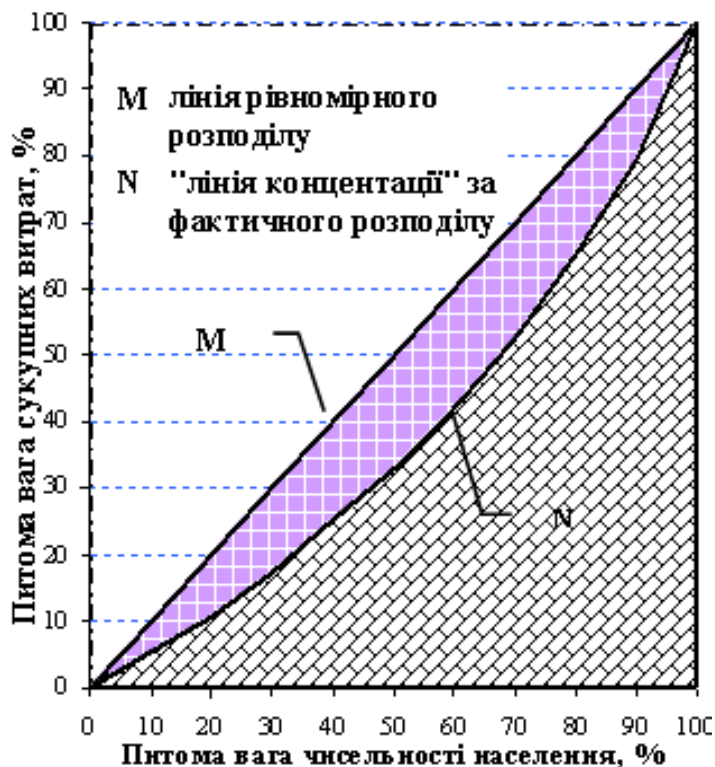

Рис. 2. Крива Лоренца щодо сукупних витрат сільського населення Волинської області, 2005р.

З метою візуалізації подання інформації щодо ступеня нерівномірності розподілу середньодушових грошових та сукупних витрат сільських домогосподарств Волинської області нами побудовано криву Лоренца, що представляє собою кумулятивний розподіл чисельності населення та відповідних йому витрат. На графіках (рис. 1, 2, 3, 4) чітко прослідковується, що у 2000р. рівень диференціації сукупних та особливо грошових витрат сільського населення був дещо вищим від їх відповідного рівня у 2005р. Особливо суттєвою є поляризація розподілу грошових витрат сільського населення у 2000р., адже „лінія концентрації” (F) у цьому періоді найбільш значно відрізняється (є найбільш ввігнутою) від лінії рівномірного розподілу (H), тобто концентрація означених витрат є найвищою. Хоча у 2005р. розподіл середньодушових грошових витрат сільських домогосподарств не врівноважується із розподілом середньодушових сукупних витрат, проте у порівнянні із 2000р. – їх диференціація дещо згладжується (рис. 1, 2).

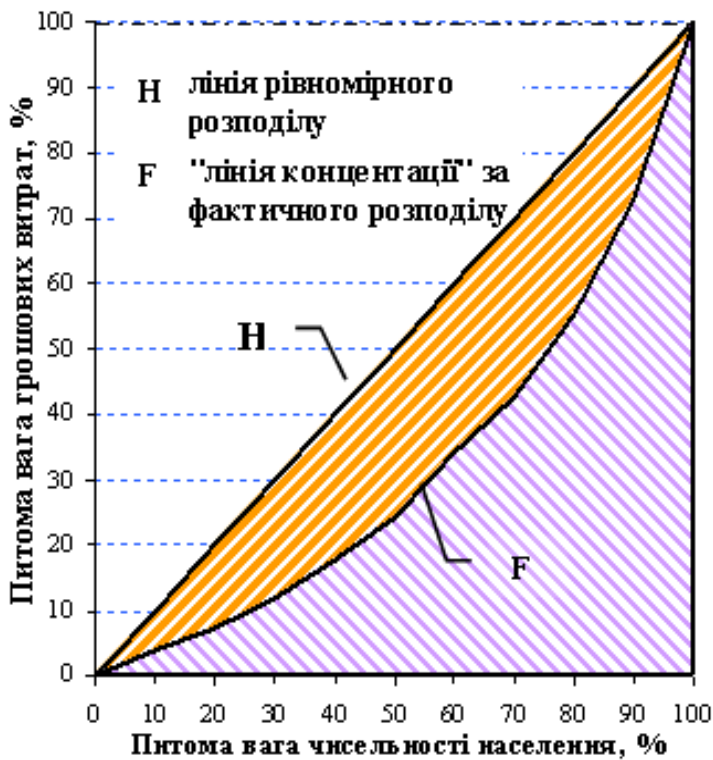

Рис. 3. Крива Лоренца щодо грошових витрат сільського населення Волинської області, 2000р.

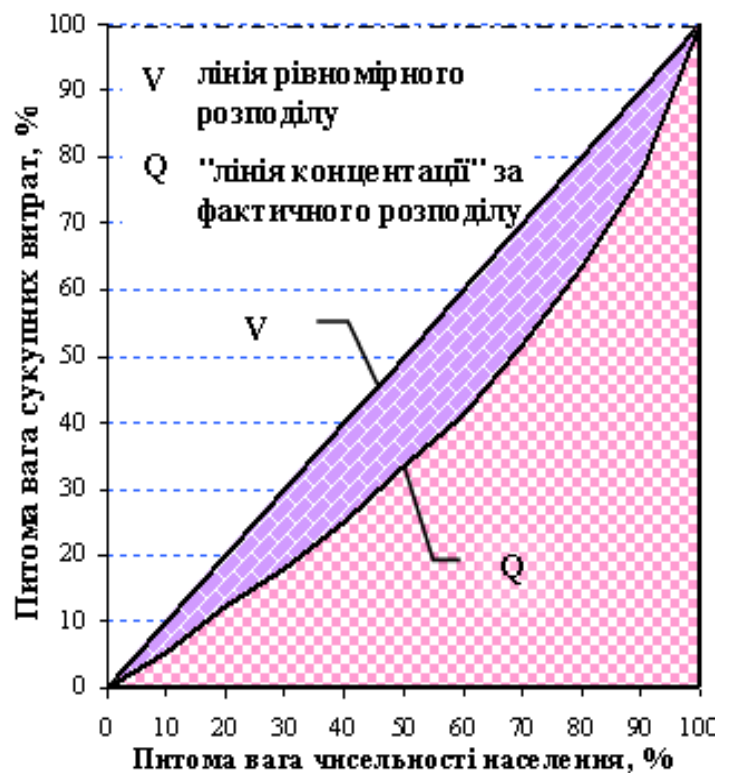

Рис. 4. Крива Лоренца щодо сукупних витрат сільського населення Волинської області, 2000р.

Для оцінки ступеня відхилення фактичного розподілу витрат за чисельно рівними групами сільського населення від лінії їх рівномірного розподілу використано індекс Джині. Зауважимо, що за 2000-2005рр. середня різниця в

середньодушових грошових доходах сільських домогосподарств Волинської області зменшилась на 6 в. п. і становила 30% (в цілому по країні - 31%) по відношенню до середнього доходу по всій їх сукупності. Впродовж досліджуваного періоду у Волинській області найменшою вона була в 2002р. – 27% (таблиця 2). Для сукупних середньодушових доходів сільських домогосподарств Волинської області така середня різниця за 2000-2005рр. залишилась сталою - 24% (в цілому по країні - 28%), а найменшою була у 2002р. – лише 9% (таблиця 2). В міських домогосподарствах Волинської області середня різниця в середньодушових сукупних доходах за досліджуваний період зросла на 3 в. п. і становила 27% по відношенню до середнього доходу по всій їх сукупності.

Таблиця 2

Показники соціально-економічної диференціації сільського населення
Волинської області у 2000-2005рр. [2]

Роки	Коефіцієнт концентрації витрат (індекс Джині)		Децильний коефіцієнт диференціації витрат населення (разів)		Питома вага домогосподарств із середньодушовими витратами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму (%)	
	грошових	сукупних	грошових	сукупних	грошових	сукупних
2000р	0,36	0,24	5,5	2,8	95,9	81,1
2001р	0,32	0,24	4,6	3,1	98,7	89,0
2002р	0,27	0,09	3,5	2,8	99,1	89,4
2003р	0,28	0,20	3,2	2,4	96,6	82,8
2004р	0,28	0,21	4,1	2,8	89,6	72,3
2005р	0,30	0,24	4,3	3,1	75,9	56,4

Як засвідчують результати вибіркового обстеження домогосподарств Волинської області, у 2000р. лише 4,1% сільського населення (міського - 5,8%) за середньодушовими грошовими витратами і 18,9% (міського – 11,8%) - за середньодушовими сукупними витратами, перебували вище офіційної межі бідності, всі інші – за її межами (таблиця 2). У 2005р. окреслена ситуація дещо покращилась: середньодушові грошові витрати, вищі від офіційно встановленого прожиткового мінімуму, здійснювали 24,1% сільських (31,4% міських) домогосподарств. Вище прожиткового мінімуму за середньодушовими сукупними витратами перебували 43,6% сільських домогосподарств та 27,9% - міських. Зауважимо, що у домогосподарствах Волинської області із середньодушовими

сукупними витратами нижче прожиткового мінімуму в 2005р. загальні надходження від функціонування ОСГ становили 27,9% усіх ресурсів.

Однак реальний прожитковий мінімум значно відрізняється від офіційно встановленого. Адже держава, з огляду на обмежені фінансові можливості, не в змозі забезпечити соціальні гарантії на рівні прожиткового мінімуму, тому законодавчо був визначений відповідний рівень його забезпечення [8]. В дійсності прожитковий мінімум є значно більшою величиною, а тому визначений поріг бідності на рівні прожиткового мінімуму насправді – вищий [1, с. 113], а ступінь її поширення в суспільстві, зокрема в сільській місцевості, - значно більший. Так, відповідно до стандартів ООН межа бідності в країнах Центральної та Східної Європи визначена на рівні середньодобового доходу в 4 долари США [6], що за нинішнього обмінного курсу дорівнює близько 22 грн., або в середньому 660 грн. на місяць.

V. Висновки. Викладене надає підстави стверджувати, що суттєвим фактором за допомогою якого відбувається згладжування нерівномірності надходжень та соціальної поляризації сільського населення є функціонування особистого господарства. Виявлено, що певне вирівнювання життєвого рівня на селі досягається в більшій мірі саме за рахунок самозабезпечення виробленими в ОСГ харчовими продуктами, аніж за рахунок доходів від їх реалізації. Разом з тим, варто зауважити, що селянське господарство характеризується споживчою ефективністю, яка виражається ступенем задоволення потреб сільського населення у продуктах харчування власного виробництва. Таким чином, необхідно констатувати, що особисте господарство – відповідь основної маси сільського населення на низькі фінансові надходження та безробіття, що панує у сільських поселеннях.

Вважаємо, що збільшення кількості середньо - та високотоварних господарств населення, при подальшому зростанні ефективності їх функціонування, є однією із важливих економічних передумов формування середнього класу на селі. Окрім того, показники діяльності ОСГ є невід'ємною та важливою характеристикою ефективності функціонування сільськогосподарської галузі. Проте за реалій соціально-економічних умов сьогодення через працю в

особистому господарстві відбувається в основному самозахист сільського населення, внутрішній економічний зміст господарювання зводиться до продовольчого самозабезпечення, що зумовлює формування в переважній більшості господарств досить невисокого рівня їх товарності. Тому, вважаємо за доцільне зацентрувати увагу на наданні особливої пріоритетності підтримці як товарних особистих селянських форм господарювання, так і підприємництва загалом, яке концентрує в собі середній клас (існуючий та потенційний), - об'єктивна основа економічного зростання.

Підсумовуючи, наголосимо на необхідності формування механізму перманентного моніторингу процесів поляризації життєвого рівня сільського населення, який сприяв би забезпеченню розробки системи заходів, направлених на зменшення окреслених деформацій.

Література

1. Біттер О. Рівень життя сільського населення: проблеми і перспективи: Монографія. – Львів: Українські технології, 2005. – 288 с.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 роках (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Частина II. Автономна республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь. Волинська область. Статистичний бюлетень. / Відп. за вип. Осипова І. І. – Київ: Державний комітет статистики України, 2001-2006.
3. Гарасим П. М., Біттер О. А., Гнатишин Й. П. Сільські домогосподарства: доходи і видатки. – Львів: НВФ „Українські технології”, 2004. – 172 с.
4. Грішнова О. А. Людський розвиток: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
5. Комліченко О. О. Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування особистих господарств населення: Автореферат дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / Миколаївський державний аграрний університет. – Миколаїв, 2003. – 19 с.
6. Лібанова Є. М. Бідність: визначення, критерії, показники // Україна: аспекти праці. – 2001. - № 7. – С. 4-10.
7. Папієв М. Світовий досвід застосування соціальних стандартів // Економіка України. – 2004. - № 1 (506). – С. 4-8.

8. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України // Відомості Верховної ради України. – 2000. - № 48. – С. 983-990.
9. Making Transition Work for Everyone. Poverty and Inequality in Europe and Central Asia. – Washington, 2004. – P. 31.